

О.Г. Романовський

ЯКІСТЬ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ ЯК ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Серед проблем сучасної філософії освіти одне з важливих місць посідає активний пошук шляхів і засобів подолання кризи, що охопила всю світову систему освіти. Видається цілком очевидним, що цей пошук може бути успішним лише за умови глибокого усвідомлення сутності і причин самої кризи. Аналіз же основних її проявів дозволяє дійти обґрунтованого висновку, що сутність кризи освіти і водночас її причиною слід вважати те, що її цілі, зміст і характер перестали відповідати сучасним реаліям постіндустріального етапу в історії людської цивілізації та новим суспільним вимогам до якості й рівня підготовки, які випливають з цих реалій. Надзвичайно динамічний характер суспільства потребує підготовки таких фахівців, які були б здатні не просто пристосовуватись належним чином до змін, що відбуваються, а й активно творити ці зміни.

Таке розуміння сутності цілей і завдань освіти потребує пошуку нових, ефективних шляхів, засобів і педагогічних технологій, які б забезпечували якісну підготовку фахівців відповідно до мінливих вимог суспільства, які до того ще й постійно ускладнюються. Виходячи з положень філософії освіти та з принципів методології педагогічної діяльності, можна стверджувати, що ефективне вирішення цього завдання вимагає формування принципово нової освітньої парадигми. До її ж розробки, широкого обговорення і суспільного визнання система освіти має розвиватись на перспективних концептуальних засадах, спрямованих на забезпечення відповідності її характеру новим суспільним потребам. Створення, обґрунтування і практична апробація таких концепцій і постають сьогодні основною проблемою філософії освіти.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і практичними питаннями. Цілком очевидно, що дослідження з порушеної проблеми мають важливе теоретичне значення, оскільки її розв'язання відкриває можливості для плідного теоретичного опрацювання цілого спектру актуальних питань педагогіки вищої школи. Результати їх дослідження могли б стати не тільки плідним внеском у педагогічну теорію, а й певним орієнтиром для реальної педагогічної практики. Для прояснення теоретичних питань необхідно проаналізувати кращі здобутки практики, що, у свою чергу, допомагало б формувати ефективні підходи до вирішення питань істотного підвищення якості професійної підготовки фахівців. А саме забезпечення її належної якості є сьогодні однією з проблем філософії освіти. Пошук доцільних шляхів вирішення цієї проблеми породжує діалектичну єдність теоретичних і прикладних її аспектів.

Аналіз досліджень і наукових публікацій з проблеми підтверджує її актуальність, теоретичну і прикладну важливість. У цьому можна переконатись, ознайомившись з роботами Р. Акоффа, В.П. Андрущенко, М.З. Згуровського, М.В. Карлова, В.Г. Кременя, М.М. Кудрявцева, Л.М. Любчика, Г.Г. Півняка, С.О. Сисоєвої та інших. Ці роботи присвячені загальним проблемам якості освіти, сутності самої проблеми якості, можливим шляхам і засобам її ефективного розв'язання.

Інноваційний процесний підхід до управління і забезпечення гарантії якості освіти пропонує Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ. На його думку, «надзавдання» системи управління якістю освіти – забезпечення його гарантії, що розуміється як управління якістю, фокусоване на управлінні досягненням вимог стандартів. Його реалізація передбачає розроблення стандартів для всіх складників процесу навчання, його організацію відпо-

відно до прийнятих стандартів і розроблення процедур забезпечення необхідної організації процесу” [1, с. 58].

Значною мірою сучасні дослідження проблем вищої школи присвячені проблемі управління якістю освіти. Як приклад можна навести роботи В.В. Азар'єва, В.М. Васильєва, О.Е. Коваленко, С.Х. Костюкевича, П.Є. Рузаєва, В.С. Соболева, С.О. Степанова, А. Субетто, Ф.П. Шаргеля та інших вітчизняних та іноземних дослідників. Наприклад, А. Бойко впевнений, що показником якості та ефективності освіти є її конкурентоспроможність [2].

Російський дослідник Б.П. Мартиросян пов'язує забезпечення якості освіти з підвищенням якості інноваційної діяльності в освітніх закладах [3]. Ми цілком згодні з ним, оскільки в нашому динамічному суспільстві тільки інноваційні стратегії розвитку можуть забезпечити успіх країни. Тому формування інноваційного характеру мислення студентів має розглядатись як одне з пріоритетних завдань вищої школи. На переконання Є. Матухіна і З. Сазонової, визначальною умовою якості підготовки фахівців виступає єдність освіти, науки та виробництва, а саму цю єдність вони розглядають як основоположний принцип сучасної інженерної педагогіки [4].

Усвідомлюючи надзвичайну складність і самого поняття якості освіти, і тим більш проблеми його забезпечення, О. Скубашевська зосереджує свою увагу на організації моніторингу якості освіти й досліджує можливі шляхи та способи його реалізації [5].

Значний внесок у вивчення проблеми удосконалення якості підготовки фахівців належить вченим науково-дослідних інститутів АПН України, а також провідних вищих навчальних закладів.

У той же час, на наше глибоке переконання, ще вкрай недостатньо проблематика якості професійної підготовки фахівців, особливо формування висококваліфікованої національної еліти та забезпечення практичної реалізації цих важливих і водночас надзвичайно складних і суперечливих завдань вищої школи, розглядається з позицій сучасної філософії освіти. Вона, на жаль, навіть не розглядається як одна з важливих цілей системи вищої освіти при визначенні її завдань та при підготовці нормативних документів, що визначають основні напрями державної освітньої політики.

У зв'язку з викладеними міркуваннями **мета даної статті** й полягає у дослідженні філософських аспектів якості підготовки фахівців і формування національної еліти, здатної взяти на себе відповідальність за долю нашої країни та її народу. Вона має забезпечити успішне подолання тривалої кризи, що вже набула системного характеру, запропонувати та реалізувати ефективну стратегію сталого соціально-економічного і духовно-культурного розвитку країни на інноваційних технологічних засадах.

Водночас видається доцільним розглянути й такий аспект суспільних завдань освіти, як формування національної еліти, насамперед управлінської, та простежити систему взаємозв'язків між феноменами якості освіти і формуванням цієї еліти. Адже ці взаємозв'язки і взаємозалежності не є такими простими, лінійними та однозначними, як це може декому здаватися на перший погляд.

Виклад основного матеріалу. Виходячи із визначеної вище мети цієї статті, доцільно розпочати виклад з філософського аналізу поняття категорії освіти як специфічної педагогічної категорії. Оскільки під якістю прийнято розуміти специфічну властивість речі або явища, яка позначає первісну і справжню єдність різноманіття реальності, що ще не припускає просторового чи навіть мислимого їх розчленування, то і якість освіти як соціального інституту повинна розглядатись у своїй системній цілісності. Саме ця цілісність дозволяє визначити її як міру відповідності рівня професійної і соціальної компетенції випускника вищої школи, його загальної і професійної культури, а також характеру розвитку його соціально і професійно значущих особистісних якостей заздалегідь встановленим суспільним нормам і вимогам.

Таке досить широке визначення дозволяє конкретизувати це поняття як стосовно кожної з його складових частин, так і стосовно шляхів і засобів забезпечення належної якості кожної з них. Однак з позицій філософії освіти і методології педагогічної діяльності не менш важливу роль має відігравати інтегральний погляд на сутність і зміст можливих заходів, спрямованих на системну реалізацію цих шляхів і засобів. Мається на увазі глобальна, але досить чітко визначена мета освітньої діяльності, досягнення якої і означало б вирішення проблеми якості підготовки фахівців.

Саме в цьому моменті і збігаються дві визначені вище цілі й завдання нашого дослідження. Маються на увазі, з одного боку, проблеми якості освіти і формування національної еліти, а з іншого – взаємозв'язок між ними. Перш за все необхідно уточнити сутність самого поняття еліти. Відзначимо, що класична теорія еліти, як цілісна система поглядів, була сформована в ХХ столітті переважно працями В. Парето і Г. Моска. Відомий український фахівець із соціальної філософії В.П. Андрущенко вважає, що “в основі елітаризму лежить ідея природженої обдарованості людини, наявність у неї таких якостей, які зумовлюють здатність найкращого виконання владних функцій у суспільстві” [6, с. 282]. В дійсності, однак, вважаємо недоцільним зводити поняття еліти тільки до управлінських кадрів. Адже існує еліта і політична, і науково-технічна, і мистецька, і робітничка, і спортивна тощо. Іншими словами, еліта будь-якої соціальної групи об'єднує найкращих її представників.

Сьогодні ж, на жаль, розуміння поняття елітаризму стало істотно спотвореним внаслідок того, що сам термін “еліта” самочинно привласнили (чи приватизували?) представники владних структур, які в дійсності за своєю культурою і особливо за порядністю та морально-етичними якостями аж ніяк не можуть вважатися національною елітою.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне навести думку авторитетних російських елітологів Г.К. Ашина та Є.В. Охотського, що “про якість еліти та ефективність її функціонування можна і слід судити в кінцевому підсумку тільки по головному – якості життя народу і авторитету країни у світовій спільноті”. А значить, переконливо зазначають автори, про якість еліти можна говорити залежно від того, “чи процвітає країна економічно і духовно, наскільки високим є життєвий рівень населення, чи існує стабільність у суспільстві, чи забезпечена зовнішньополітична, екологічна, продовольча безпека держави, наскільки високими є стандарти громадянських прав і свобод людини, наскільки повно реалізуються її творчі потенції та інтереси” [7, с. 4].

Оскільки сьогодні найбільш актуальною проблемою для України є криза управління, перед системою освіти постає надзвичайно важливе і актуальне завдання з формування нової генерації національної управлінської еліти. Її підготовка потребує інноваційних підходів, принципово нових цілей і засобів освіти, нової організації навчально-виховного процесу. Одним з таких засобів стала і розроблена в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут” інноваційна педагогічна концепція формування національної гуманітарно-технічної еліти.

Основні положення цієї концепції полягають у такому. По-перше, вона повинна забезпечувати гармонійне поєднання професійної компетентності фахівця в обраній сфері діяльності з високим рівнем загальної і професійної культури, чіткими світоглядними позиціями, моральними принципами і переконаннями, з розумінням гуманістичної і суспільної цінності своєї діяльності та її результатів. По-друге, концепція орієнтована не на підготовку відносно вузького елітарного прошарку, а на “підтягування” кожного фахівця до рівня еліти. Розв'язання цього завдання безпосередньо пов'язане із забезпеченням високої якості передовсім їх професійної підготовки.

Проте в процесі практичної реалізації концепції з'ясувалося, що існуючі педагогічні технології і традиційні підходи до вибору цілей освіти і організації навчально-виховного процесу у вищій школі вже не відповідають суспільним вимогам і реаліям сучасності, тим більш тим високим вимогам, що висувуються до національної еліти.

Йдеться перш за все про необхідність рішучого подолання поширеного в системі освіти так званого суб'єкт-об'єктного підходу, при якому викладач виступає суб'єктом педагогічного процесу, тобто його активним учасником, а студент – об'єктом цього процесу, або пасивним його учасником.

Хоча передова педагогічна теорія вже давно переконливо обґрунтувала доцільність і необхідність бінарної, суб'єкт-суб'єктної організації навчально-виховного процесу, реальна педагогічна практика значною мірою лишається на звичних позиціях, які фактично виявляють глибину суті авторитарної педагогіки. Звичайно, викладачеві легше і простіше працювати в умовах, коли його беззаперечно слухають, не сперечаються, а ще краще, якщо студенти його і побоюються. Ці стосунки він прагне всіляко підтримувати як строгістю на заняттях, так і надмірною вимогливістю на іспитах.

При цьому багато хто з таких “педагогів” дозволяє собі роками не оновлювати зміст дисциплін, що викладаються, не прагне ознайомлюватися з новинками у сфері своєї професійної діяльності, а деякі навіть не проводять наукових досліджень, не вдосконалюють методик викладання і свою педагогічну майстерність. У той же час відомо, що особистість викладача, його професійний і особистісний авторитет є одним з найдієвіших чинників, що впливають на якість підготовки фахівця, на його етичне виховання і особистісний розвиток. Тому можна упевнено стверджувати, що як вплив такого викладача на студентів буде далеким від максимальної плідності, так і належна якість підготовки фахівців не буде забезпечена.

Авторитарна педагогіка і особливо дотримання її принципів окремими викладачами вищої школи створюють істотні бар'єри на шляху розвитку індивідуальних здібностей особистості студента, а отже, і можливостей їх виявлення, можливостей максимальної творчої самореалізації як людини і як майбутнього фахівця. Сучасна ж філософія освіти виходить саме з того, що сприяння самовираженню студента, всебічному розвитку його креативних здібностей є основним завданням вищої школи. А креативність у поєднанні з добре засвоєною системою професійних знань, умінь і навичок, професійно і соціально значущих особистісних якостей фахівця власне і визначає рівень якості його підготовки.

Реалії сучасного етапу в історії розвитку людського суспільства, його динамічний характер зумовлюють необхідність у новій парадигмі освіти. Вона має на увазі необхідність підготовки фахівців дійсно елітарного рівня. Це завдання повною мірою відповідає основним положенням і принципам сучасної філософії освіти. Адже її завдання полягає у визначенні найбільш загальних закономірностей функціонування і розвитку цього важливого соціального інституту, який виступає водночас однією з необхідних умов забезпечення нормальної життєдіяльності та розвитку самого суспільства, індивідуального і суспільного буття людини в ньому.

Таким чином, забезпечення належної якості освіти є неодмінною умовою підготовки справжньої національної еліти, яка сьогодні вкрай потрібна нашій країні. З іншого боку, формування еліти у її справжньому розумінні неможливе без належної якості цілеспрямованої професійної підготовки її майбутніх представників. Іншими словами, система взаємозв'язків і взаємозалежностей між цими двома вкрай важливими і відповідальними завданнями вищої школи утворює своєрідний замкнений контур. Він є сукупністю прямих і зворотних зв'язків, завдяки яким і якість професійної підготовки фахівців, і процес формування національної еліти взаємно посилюють один одного і взаємно збагачують можливості успішного розв'язання цих важливих завдань сучасної педагогічної теорії і практики.

Результати дослідження психолого-педагогічних проблем вищої школи, які виконані вченими нашого університету, зокрема в рамках подальшого розвитку концепції формування національної управлінської гуманітарно-технічної еліти, дозволяють дійти таких **висновків**.

По-перше, забезпечення необхідної якості освіти і рівня підготовки фахівців потребує якісно нової парадигми, яка, зокрема, враховує принципи і закономірності синергетики і особливості її застосування в такій складній і відповідальній сфері, як освіта.

По-друге, сьогодні, в умовах перманентної кризи в Україні, що набула системного характеру і фактично є кризою управління, країні необхідні висококваліфіковані фахівці у сфері управління, яким властиві розвинене стратегічне мислення, уміння глибоко аналізувати складні проблемні ситуації і знаходити ефективні шляхи і засоби їх подолання.

По-третє, нам потрібні фахівці не лише з високим рівнем професійної підготовки, але з розвиненими креативними здібностями та інноваційною спрямованістю мислення, здатні розробляти і успішно використовувати перспективні високі технології. Без цього складно подолати відставання України від передових економічно розвинених країн світу і забезпечити високу конкурентоспроможність нашої національної економіки на світових ринках. А підготувати таких фахівців в умовах традиційної системи суб'єкт-об'єктної організації навчального процесу практично неможливо.

Дійсно, тільки у разі, коли стосунки між студентом і викладачем будуть партнерськими, а система освіти – демократичною, створюються умови для творчого й особистісного саморозкриття та саморозвитку майбутнього фахівця, всебічного розвитку і максимальної реалізації його особистісного потенціалу. Тільки у такому випадку він відчуватиме себе вільним громадянином вільної країни, буде прагнути до підтримки і примноження її економічної могутності, духовних і культурних надбань та належного авторитету у світі.

Проте реалізація навчально-виховного процесу, що ґрунтується на партнерських стосунках студента і викладача, зовсім не означає якоїсь анархії і вседозволеності. Вона передбачає глибоке усвідомлення обома партнерами своїх цілей, завдань, взаємної відповідальності за якісне їх виконання. При цьому самі завдання виходять з необхідності поєднання у цілісній системі цілей освіти як соціальних потреб у кадрах певних спеціальностей і рівнів підготовки, так і освітніх потреб самого студента.

Це розуміння обумовлює серйозне ставлення студентів до навчання, якому сприяє формування і підтримка педагогом їх інтересу до кожної навчальної дисципліни, розширення мотиваційної сфери навчання. Воно ж обумовлює і постійне прагнення викладача до підвищення рівня професійної компетенції і педагогічної майстерності, оволодіння положеннями сучасної філософії освіти, принципами логіки й методології педагогічної діяльності, розробки та вдосконалення ефективних педагогічних технологій.

Ми виходимо з того, що особистість може виховати тільки Особистість. Тому впровадження у практику вищої школи партнерських стосунків не тільки відкриває нові можливості забезпечення високої якості освіти, а й висуває високі вимоги до викладацького складу – до його професіоналізму і педагогічної майстерності, загальної культури і світоглядних позицій, етичних принципів і переконань.

Це видається тим більш необхідним, що ми сьогодні спостерігаємо істотне спотворення одвічних загальнолюдських цінностей. Прагматизм сучасних молодих людей, у тому числі й студентства, породжує процеси своєрідної дегуманізації самого суспільства і міжособистісних відносин, які виступають однією з важливих форм суспільного буття людини. І виправити таке становище здатна тільки система освіти. Як цілком справедливо зазначає Н.С. Буланкіна, "...Освіта як важливий соціальний інститут і одночасно як пріоритетний складник високої культури тієї чи іншої країни і нації у цілому покликана нейтралізувати явища дегуманізації у суспільстві, сприяти оздоровленню людських ресурсів" [9, с. 15].

Перспективи досліджень з порушеної проблеми полягають у подальшому аналізі з позицій сучасної філософії освіти актуальних проблем реформування освітньої системи у напрямі створення педагогічних умов для гарантованого забезпечення якості

професійної підготовки фахівців на рівні національної еліти. При цьому важливого значення набуватиме конкретизація загальних положень системи якості стосовно кожної спеціальності та навіть кожної навчальної дисципліни. Нарешті, серйозної уваги потребує проблема визначення цілей, основних напрямів, змісту і характеру виховної роботи зі студентами. Адже вона відіграє істотну роль у формуванні національної еліти і в духовному відродженні країни взагалі.

Список літератури: 1. *Товажнянський Л.Л.* Процесний підхід до управління і забезпечення гарантії якості вищої освіти // *Теорія і практика управління соціальними системами.* – 2008. – № 2. – С. 57-64. 2. *Бойко А.* Конкурентоспроможність освіти як показник її ефективності та якості // *Вища освіта України.* – 2008. – № 3. – С. 16-22. 3. *Мартиросян Б.П.* Повышение качества инновационной деятельности в образовательных учреждениях // *Педагогика.* – 2008. – № 7. – С. 25-31. 4. *Матухин Е., Сазонова З.* Единство образования, науки и производства как принцип современной инженерной педагогики // *Высшее образование в России.* – 2008. – № 9. – С. 15-21. 5. *Скубашевська О.* Моніторинг якості освіти: поняття та реальність здійснення // *Вища освіта України.* – 2008. – № 3. – С. 37-42. 6. *Філософський словник соціальних термінів / Під заг. ред. В.П. Андрущенка.* – Харків: Корвін, 2002. – 672 с. 7. *Ашин Г.К., Охотский Е.В.* Курс элитологии. – М.: ЗАО “Спортакадемпресс”, 1999. – 368 с. 8. *Товажнянський Л.Л., Романовський О.Г., Пономарьов О.С.* Концепція формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ “ХПІ” та шляхи її реалізації. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2004. – 416 с. 9. *Буланкина Н.Е.* Гуманизация отечественного образования // *Педагогические технологии.* – 2008. – № 3. – С. 14-24.

А.Г. Романовский

КАЧЕСТВО ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ И ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭЛИТЫ КАК ПРОБЛЕМЫ ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Раскрыты философские аспекты проблемы качества профессиональной подготовки специалистов в высшей школе и формирования национальной элиты. Проанализирована взаимосвязь этих процессов. Рассмотрены пути и средства решения указанных проблем. Показана роль их решения в обеспечении устойчивого инновационного развития страны.

A.G. Romanovsky

QUALITY OF SPECIALISTS PREPARATION AND FORMING OF NATIONAL ELITE AS PROBLEMS OF EDUCATION PHILOSOPHY

The philosophical aspects of professional preparation quality of specialists problem at higher school and forming of national elite are exposed. Intercommunication of these processes is analysed. Paths and tools of decision of the indicated problems are considered. The role of their decision in providing of steady innovative development of country is shown.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2009